

Prof. UAM dr hab. Wiesław Jamrózek
Zakład Historii Wychowania
WSE Uniwersytetu im. A. Mickiewicza
w Poznaniu

Ocena osiągnięć dr Beaty Szczepańskiej ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego

Z przedłożonej do wniosku dokumentacji wynika, iż dr Beata Szczepańska jest absolwentką Uniwersytetu Łódzkiego. To w tej uczelni w 1988 roku uzyskała tytuł magistra pedagogiki w zakresie wychowania przedszkolnego. Jeszcze w tym roku została zatrudniona w charakterze asystenta w Katedrze Historii i Teorii Wychowania na Wydziale Filozoficznym UŁ (zajmowała to stanowisko również w Katedrze Historii Wychowania i Pedagogologii na Wydziale Nauk o Wychowaniu UŁ). Jak podkreśla to sama Habilitantka w autoreferacie, podjęcie przez nią „pracy naukowo – dydaktycznej na Uniwersytecie Łódzkim, w jednostce zajmującej się historią edukacji, wynikało z ujawnionego w czasie studiów zainteresowania tą problematyką, podjętą w pracy magisterskiej dotyczącej funkcjonowania łódzkiej szkoły pracowników socjalnych” (s.7).

Habiolitantka swoją pracę naukowo-badawczą rozpoczęła pod kierunkiem znanego polskiego historyka wychowania, prof. Tadeusza Jałmużny. Pod Jego kierunkiem przygotowała, a następnie obroniła (w 2000 roku), pracę doktorską nt. „Działalność łódzkiego samorządu miejskiego w dziedzinie oświaty powszechnej i pozaszkolnej w latach 1919-1939”. Po uzyskaniu stopnia naukowego doktora została zatrudniona na stanowisku adiunkta w Zakładzie Historii Oświaty na Wydziale Nauk o Wychowaniu UŁ.

Dr B.Szczepańska wskazuje, że na kształtowanie się Jej zainteresowań naukowo – badawczych i przyjmowaną przez nią perspektywę w badaniach historyczno – oświatowych, po podjęciu pracy w Uniwersytecie Łódzkim, obok Jej „pierwszych mistrzów” - prof. Eugenii Podgórskiej i prof. Tadeusza Jałmużny, istotny wpływ wywarły badaczki reprezentujące pedagogikę społeczną, jak prof. Irena Lepalczyk i prof. Ewa Marynowicz – Hetka, kontynuujące łódzkie tradycje pedagogiki społecznej, sięgające takich postaci jak Helena Radlińska i Aleksander Kamiński.

Na aktualny podoktorski dorobek naukowy Beaty Szczepańskiej składają się 24 publikacje¹, z których jedna (pt. *Higiena szkolna w szkolnictwie ogólnokształcącym w Drugiej Rzeczypospolitej*, Łódź 2014) wskazana jest we wniosku Habilitantki o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego jako najważniejsze osiągnięcie naukowe i stanowi w istocie tradycyjną rozprawę habilitacyjną. W tym dorobku znajduje się również publikacja zwarta, która została wydana na bazie pracy doktorskiej, w dwa lata od jej obrony (nagrodzona przez Rektora Uniwersytetu Łódzkiego w 2003 roku²). Pozostałe 22 publikacje stanowią artykuły i rozprawy zamieszczane na łamach czasopism lub wydawnictw zbiorowych, w tym dwie są tekstami współautorskimi i trzy - drukowane w wydawnictwach zagranicznych. Ilościowy dorobek publikacyjny nie jest może imponujący, ale można go uznać pod tym względem za wystarczający do ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Zainteresowania i prace badawcze dr Beaty Szczepańskiej koncentrują się przede wszystkim wokół zagadnień dziejów edukacji w Polsce okresu międzywojennego. Wśród szczegółowych problemów, które podejmowała lub którymi nadal się zajmuje znajdują się zagadnienia związane z dziejami szkolnictwa i oświaty w Łodzi, w pewnym stopniu będące kontynuacją zainteresowań Habilitantki z okresu przeddoktorskiego. Tej problematyki dotyczy co najmniej siedem publikacji dr B. Szczepańskiej, które można usytuować w nurcie badań regionalnych, zajmującym coraz ważniejsze miejsce we współczesnej nauce, w tym także w historii wychowania. Pomijając ważną kwestię ich znaczenia dla poszczególnych regionów czy mniejszych bądź większych środowisk lokalnych, należy zwrócić uwagę na fakt, iż rezultaty tych badań mogą być często przydatne dla budowania większych syntez i pisania prac o charakterze bardziej ogólnym. Dowodzi też tego sama Habilitantka, która wykorzystuje swoje badania o charakterze regionalnym również w swojej ogólniejszej publikacji zwartej, spełniającej w Jej przypadku funkcję rozprawy habilitacyjnej.

W dorobku publikacyjnym ważne miejsce zajmują teksty Habilitantki dotyczące dziejów edukacji małego dziecka czy opracowania ukazujące działalność przedstawicieli środowiska lekarskiego w obszarze edukacji. Na czoło wysuwają się jednak zdecydowanie publikacje, w części związane z tymi ostatnimi, podejmujące problematykę higieny szkolnej i kultury zdrowotnej szkoły. Poza wymienianą już rozprawą, stanowiącą główne osiągnięcie naukowe Habilitantki, można

¹ W samym „wykazie opublikowanych prac naukowych” nie znajduje się artykuł Habilitantki pt. *Henryk Rowid jako pedagog i redaktor „Ruchu Pedagogicznego”*, zamieszczony na łamach „Ruchu Pedagogicznego” (3/2014), który został załączony jednak do dokumentacji. W tej samej dokumentacji znajduje się także tekst, który został złożony do druku nt. *Trwanie i kontynuacja dziedzictwa Jana Henryka Pestalozziego we współczesnej Szwajcarii* (recenzent nie włącza go jednak do podoktorskiego dorobku publikacyjnego Habilitantki).

² W autoreferacie Autorka pisze, że książka ta została nagrodzona także przez Marszałka Województwa Łódzkiego. W rzeczywistości jednak nagroda ta (jak wynika z załączonej dokumentacji) została przyznana dr B. Szczepańskiej za rozprawę doktorską w 2001 r., jeszcze przed jej opublikowaniem („w konkursie na najlepsze prace doktorskie i magisterskie tematycznie związane z województwem łódzkim”).

wskazać jeszcze na dziesięć artykułów (z których część dotyczy również wspomnianych wcześniej zagadnień i mieści się także w nurcie badań regionalnych).

Charakterystycznym jest fakt, że podejmowane przez Habilitantkę – i wskazywane powyżej - problemy w wielu Jej publikacjach wzajemnie się przenikają czy uzupełniają. W dorobku publikacyjnym dr B. Szczepańskiej znajdują się też teksty, które wynikają z nowego dla Habilitantki obszaru dociekań naukowych, dotyczących tzw. pedagogiki bibliotecznej i czytelnictwa. Ten krąg zainteresowań Habilitantki wynikał z Jej uczestnictwa w międzynarodowym projekcie badawczym dotyczącym „kształcenia <trudnych czytelników> w wieku dojrzewania”. Być może w przyszłości dr B. Szczepańska będzie kontynuowała te zainteresowania, co zaowocuje kolejnymi publikacjami z tego zakresu.

Oceniając dorobek towarzyszący najważniejszemu osiągnięciu naukowemu wskazanemu przez Habilitantkę we wniosku o nadanie Jej stopnia naukowego doktora habilitowanego można stwierdzić, że jest on – w kontekście starań dr Beaty Szczepańskiej o uzyskanie tego stopnia naukowego - wystarczający nie tylko pod względem ilościowym, ale przede wszystkim pod względem reprezentowanego poziomu merytorycznego. Wprawdzie poszczególne teksty różnią się w tym zakresie między sobą, generalnie jednak odpowiadają standardom wymaganym na gruncie nauk o wychowaniu, a przede wszystkim historii edukacji. W tym dorobku znajdują się też dwa bliźniacze wobec siebie teksty na temat Mariana Dury – dyrektora Miejskiego Seminarium Nauczycielskiego im. Ewarysta Estkowskiego w Łodzi, wydane w różnym czasie³. Szkoda, że Autorka, aby uniknąć zarzutu autoplagiatu, nie zaopatrzyła tekstu później wydanego stosownym odsyłaczem (wyjaśniającym tę sytuację). Uwaga ta nie ma jednak istotniejszego znaczenia dla ogólnej oceny analizowanego dorobku.

Przedmiotem książki wskazanej przez Habilitantkę we wniosku jako podstawowe osiągnięcie naukowe i będące Jej dysertacją habilitacyjną (w tradycyjnym znaczeniu tego określenia) jest - najogólniej rzecz biorąc - stan i uwarunkowania rozwoju higieny szkolnej w szkolnictwie ogólnokształcącym (na poziomie szkolnictwa powszechnego i średniego ogólnokształcącego) Polski międzywojennej. Dr B. Szczepańska stwierdza we wstępie do książki, że „historyczny rozwój higieny szkolnej w Drugiej Rzeczypospolitej nie został dotychczas gruntownie zanalizowany i w pełni opracowany” (s.10). Z pewnością trzeba zgodzić się z taką ogólną opinią. Natomiast Habilitantka charakteryzując dotychczasowy stan badań i literatury w odniesieniu do higieny szkolnej w Polsce

³ *Společno – ošwiatowa aktyvnost Mariana Dury – dyrektora Miejskiego Seminarium Nauczycielskiego im. Ewarysta Estkowskiego w Łodzi jako przyklad pozadydaktycznej dźiałalnošci nauczycieli*, w: Izvenšolska dejavnost učitejev, Ljubljana 2004; *Marian Dura – dyrektor Miejskiego Seminarium Nauczycielskiego im. Ewarysta Estkowskiego w Łodzi*, w: *Rola szkolnictwa łódzkiego w tworzeniu dziedzictwa kulturowego Łodzi w XX wieku*, red. T. Jałmużna, Łódź (wprawdzie Habilitantka publikację tę zaopatruje skrótem „b.r.w.”, ale zamieszcza w „wykazie” po publikacji wydanej w 2005 roku).

okresu międzywojennego pomija zupełnie publikacje z tego zakresu Joanny Majchrzyk – Mikuły. Można mieć do nich krytyczny stosunek, nie zgadzać się z zawartymi w niej ocenami czy ustaleniami, nie można jednak ich - choćby tylko dla porządku - nie odnotować. Można zrozumieć pominięcie milczeniem książki J.Majchrzyk - Mikuły na temat higieny szkolnej na Lubelszczyźnie w latach 1918 – 1939, ze względu na rok wydania - 2013⁴. Habilitantka mogła jej jeszcze nie znać w momencie finalizacji prac nad własną monografią, jednak inne teksty J. Majchrzyk – Mikuły ukazywały się dużo wcześniej. Publikacje wymienionej badaczki (pracującej na co dzień w piotrkowskiej filii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego) - zdaniem recenzenta - zasługują akurat na uwagę, przede wszystkim ze względu na ich poznawcze i merytoryczne walory.

Dr B. Szczepańska omawiając w swojej książce higienę szkolną w Polsce międzywojennej skoncentrowała się „na najistotniejszych i najmocniej rozwiniętych jej działach”, a w szczególności na: bazie materialnej szkół ujmowanej w kategoriach „higienicznych”, opiece higieniczno – lekarskiej w szkołach powszechnych i średnich ogólnokształcących, higienie nauczania i wychowania, treściach kształcenia i metodyce szkolnej edukacji zdrowotnej. Habilitantka wskazała, że celem pracy było „skatalogowanie składowych, a więc działów higieny szkolnej, których główna linia wyznaczyła konstrukcję ... rozprawy, a także rekonstruowanie zadań, jakie miały być realizowane w obrębie tych działów”, z uwzględnieniem uwarunkowań działań w tych różnych obszarach higieny szkolnej, dyskusji społecznych i debat naukowych prowadzonych na jej temat (s.15). Z kolei podstawowe problemy badawcze stanowiły następujące pytania:

„- Jakie były założenia organizacyjno – prawne i koncepcja higieny szkolnej w Drugiej Rzeczypospolitej?

- Jakie były uwarunkowania i efekty realizacji założeń organizacyjnych higieny szkolnej oraz ich znaczenie dla budowanego modelu szkolnej opieki higieniczno – lekarskiej?” (s.16).

Habilitantka sformułowała jeszcze bardziej szczegółowe problemy, które zostały wyrażone w postaci kolejnych siedmiu pytań.

Oceniana rozprawa ma charakter monografii historyczno – pedagogicznej. Należy przyznać, że Jej autorka jest świadoma konsekwencji metodologicznych wynikających z takiego profilu książki i daje temu świadectwo już we wstępie do książki, a przede wszystkim w analizach zgromadzonego materiału źródłowego i prezentacji rezultatów przeprowadzonych badań. Ramy chronologiczne monografii – dość oczywiste - stanowią lata 1918 – 1939. Pierwsza cezura czasowa związana jest z odzyskaniem przez Polskę niepodległości, druga – z wybuchem drugiej wojny światowej.

⁴ J.Majchrzyk – Mikuła, *Higiena szkolna na Lubelszczyźnie w latach 1918 – 1939*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2013.

Bazę źródłową rozprawy stanowią przede wszystkim źródła drukowane, do których zaliczyć należy w pierwszej kolejności materiały (artykuły, różnego rodzaju relacje, polemiki, sprawozdania etc.) zamieszczane na łamach ówczesnych pism pedagogicznych, nauczycielskich, jak i czasopism medycznych. W ramach odrębnej grupy źródeł drukowanych znajdują się wydawnictwa urzędowe (normatywne akta urzędowe, zestawienia statystyczne, programy nauczania), także różne druki zwarte, których treść łączy się z zagadnieniami higieny szkolnej, w tym także prace pedagogów, psychologów, lekarzy, generalnie osób, które wypowiadały się na temat tych zagadnień. Mniej miejsca zajmują źródła archiwalne, pochodzące z zespołu akt MWRiOP, znajdującego się w zasobach Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Podstawy źródłowe recenzowanego opracowania (szczegółowo zaprezentowane przez Autorkę w bibliografii zamieszczonej na końcu książki) można uznać za stosunkowo szerokie, w konsekwencji za wystarczające i adekwatne do podjętej problematyki badawczej.

Rozprawa dr B.Szczepańskiej została oparta na układzie problemowym jako pierwszoplanowym. Taka konstrukcja jest przede wszystkim rezultatem nakreślonego w pracy celu i sformułowanych problemów badawczych. Generalnie zaproponowana przez Habilitantkę struktura pracy, która jest przejrzysta i uzasadniona, obejmuje pięć podstawowych rozdziałów, wyodrębnionych właśnie wg kryterium problemowego.

W rozdziale pierwszym, w istocie wprowadzającym do dalszych rozważań, Autorka prezentuje genezę zainteresowań higieną szkolną w Europie, formowanie się światowego ruchu higienicznego z uwzględnieniem udziału w nim Polaków, początki polskiej higieny szkolnej i kształtowanie się „polskiego modelu higieny szkolnej” przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości, wreszcie organizację i strukturę władz za nią odpowiedzialnych w Drugiej Rzeczypospolitej, jak i główne zmiany w tym czasie w traktowaniu higieny szkolnej.

W rozdziale drugim Habilitantka przedstawia kwestię bazy materialnej szkolnictwa, zajmującej ważne miejsce w koncepcjach i postulatach higienistów szkolnych w okresie Polski międzywojennej. Dr B. Szczepańska podkreśla m.in., że budownictwo szkolne i wewnętrzne urządzenia szkoły „sytuowano w rozważaniach dotyczących higieny szkolnej na pierwszym planie” (s.85). Wskazuje na regulacje prawne i określone wówczas normy dotyczące higienicznych wymagań w tym zakresie, jak i na rzeczywisty stan sanitarno – higieniczny lokali szkolnych (często wręcz dramatyczny, zwłaszcza w latach trzydziestych, w szczególności na skutek ich przepełnienia). W tej części pracy Habilitantka przedstawia także badania nad materialnymi elementami szkolnego środowiska i „polską recepcję zagranicznych rozwiązań w dziedzinie higienizacji materialnej bazy szkół”. Nie wchodząc w szczegóły rozważań tego rozdziału należy zwrócić uwagę na niewłaściwą pisownię w nim imienia Bogdana Nawroczyńskiego (na s.134). Wydaje się, że pojawienie się w

tekście imienia „Bohdan” jest tylko konsekwencją zwykłego „błędu literowego”, nie usuniętego w trakcie korekty.

W rozdziale trzecim dr B. Szczepańska omawia opiekę higieniczno – lekarską nad zdrowiem uczniów (zarówno w szkołach powszechnych, jak i średnich ogólnokształcących). Prezentuje na wstępie założenia i organizację opieki higieniczno - lekarskiej w szkolnictwie ogólnokształcącym, następnie stan zdrowia dzieci i młodzieży w wieku szkolnym. Przedstawia również oczekiwania formułowane pod adresem lekarzy szkolnych, higienistek szkolnych i nauczycieli jako realizatorów opieki higieniczno – lekarskiej na terenie szkół. W tej ostatniej kwestii Autorka wskazuje m.in. na rozszerzającą się i pogłębiającą się w Polsce międzywojennej świadomość swoistych właściwości, jakimi miał się charakteryzować lekarz szkolny oraz koniecznych jego kompetencji. Stwierdza w tym kontekście, iż „swego rodzaju <stanowiskiem środka> był postulat zatrudniania w szkole lekarzy higienistów lub co najmniej przeszkolonych w zakresie higieny szkolnej” (s.157). Przedstawia też opinie według których lekarz szkolny winien znać pediatrię, higienę społeczną i nauki pedagogiczne.

W rozdziale czwartym Habilitantka poświęca uwagę higienicznym aspektom nauczania w szkole. Na początku tej części książki podejmuje problem właściwości fizycznych i psychicznych dzieci i młodzieży w kontekście procesu kształcenia i wychowania (w tym przede wszystkim temat badań nad tymi właściwościami), następnie kwestię higieny nauczania (łączoną od początku lat trzydziestych z zagadnieniami higieny psychicznej) oraz badań prowadzonych w tym zakresie. Omawia także problemy dotyczące nauczyciela (jego „higienicznego przygotowania”, stanu zdrowia i wymagań zdrowotnych do pracy w zawodzie nauczycielskim, warunków pracy), środków dydaktycznych w aspekcie higienicznym (zwłaszcza książek i podręczników szkolnych) W końcowej części rozdziału Habilitantka przedstawia dyskusję – toczoną głównie wśród higienistów szkolnych – na temat szkodliwych i pożytecznych czynników związanych ze szkołą i domem w kontekście higieny szkolnej i zdrowia dzieci.

W ostatnim rozdziale (piątym) dr B. Szczepańska koncentruje uwagę na analizie programów nauczania pod kątem zawartych w nich treści dotyczących zdrowia i higieny, metodyce edukacji zdrowotnej i jej realizatorach, zjawisku alkoholizmu i alkoholizowania się wśród uczniów, i przeciwdziałaniu temu zjawisku. Analizując zawartość tego końcowego rozdziału należy wskazać na nieadekwatność tytułu czwartego podrozdziału do jego treści (związanej z owym alkoholizmem i alkoholizowaniem się uczniów).

Książkę zamyka „podsumowanie”, w którym Habilitantka formułuje wnioski wynikające z przeprowadzonych przez nią badań i analiz. Podejmuje także próbę oceny higieny szkolnej w szkolnictwie ogólnokształcącym Polski międzywojennej.

Niewątpliwie praca - stanowiąca podstawowe „osiągnięcie naukowe” Habilitantki - posiada usterki czy niedoskonałości, przede wszystkim natury redakcyjnej (niektóre z nich były wcześniej sygnalizowane). Poważnym wspomnianym uchybieniem jest brak odwołania się przez Habilitantkę do szerszego dorobku badawczego dotyczącego problematyki higieny szkolnej w Drugiej Rzeczypospolitej. Z całą pewnością recenzowaną książkę należy jednak ocenić pozytywnie. Zdecydowanie wyróżnia się ona w całym dorobku podoktorskim Beaty Szczepańskiej i rzeczywiście może stanowić owe największe i podstawowe osiągnięcie naukowe Habilitantki.. Na pewno wzbogaca dotychczasową wiedzę na temat higieny szkolnej w szkolnictwie ogólnokształcącym w Polsce okresu międzywojennego.

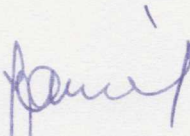
Oceniając aktywność naukową dr Beaty Szczepańskiej należy wspomnieć również o Jej czynnym uczestnictwie w wielu krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych (w latach 2001-2014 - w 21 konferencjach naukowych, w tym w 4 konferencjach o charakterze międzynarodowym). Uczestniczyła w międzynarodowym projekcie badawczym ADORE, realizowanym w ramach programu Sokrates. Odbyła również miesięczny staż naukowy (wyjazd studyjny) w Szwajcarii w 2012 roku (w Wyższej Szkole Zawodowej Północnozachodniej Szwajcarii i Wyższej Szkole Pedagogicznej). Jest członkiem Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji (od 2008 r., pełniła funkcję przewodniczącej komisji rewizyjnej oddziału łódzkiego), Polsko - Niemieckiego Towarzystwa Historii Medycyny i Łódzkiego Towarzystwa Pedagogicznego. Może warto wspomnieć, iż z przedłożonej dokumentacji wynika, że Habilitantka nie jest związana z działalnością ogólnopolskiego Towarzystwa Historii Edukacji, skupiającego badaczy zajmujących się problematką szeroko rozumianych dziejów edukacji.

Na uwagę zasługuje także aktywność dydaktyczna dr B. Szczepańskiej. Habilitantka prowadziła (albo też nadal prowadzi) zajęcia ćwiczeniowe, wykładowe i semiaryjne z zakresu historii wychowania, pedeutologii, pedagogiki ogólnej. Uczestniczy również w promowaniu licencjatów i magistrów z zakresu pedagogiki. W czasie poprzedzającym złożenie dokumntacji „habilitacyjnej” dr B. Szczepańska wypromowała 90 prac magisterskich na Uniwersytecie Łódzkim i 59 prac licencjackich w tej uczelni. Należy wspomnieć też, że Habilitantka zatrudniona jest również – w ramach tzw. drugiego etatu - w Wyższej Szkole Informatyki i Umiejętności w Łodzi (w tej szkole wypromowała 117 prac licencjackich). Dr B. Szczepańska uczestniczyła aktywnie także w różnych przedsięwzięciach o charakterze popularyzatorskim, m.in. w Festiwalu Nauki i Wiedzy Uniwersytetu Łódzkiego (2012 r.).

Na podstawie przedłożonej dokumentacji można ocenić pozytywnie dorobek dydaktyczny i popularyzatorski Habilitantki (choć nie w pełni uwzględniający kryteria określone w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 roku).

Reasumując, można podkreślić, że osiągnięcia naukowe dr Beaty Szczepańskiej - w tym również poziom rozprawy wskazywanej we wniosku jako Jej najważniejsze osiągnięcie - należy ocenić pozytywnie. Z pewnością spełniają one warunki określone w art. 16 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym... z dnia 14 marca 2003 roku. W konsekwencji uzasadniają starania dr Beaty Szczepańskiej o nadanie Jej stopnia naukowego doktora habilitowanego.

Poznań, 10.05.2015

Wiesław Jamrożek